

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 9, Sayı: 2, 2025, ss. 413-429/ Volume: 9, Issue: 2, 2025, pp. 413-429

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

KIRAAT - DİLBİLİM İLİŞKİSİ VE İ'RABÎ FARKLILIKLARIN KIRAAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Fatih ÇARDAK

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursu Öğreticisi

PhD., Presidency of Religious Affairs, Quran Course Instructor, Karabük/Türkiye

cardakfatih74@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8570-9443

ror.org/007x4cq57

Öz

Kıraat farklılıkları, temelde iki ayrıma tabi tutulmuştur. Bunlar usûlî ve ferî farklılıklar şeklindedir ki bu da Arap dili fonetiğiyle alakalı olup dilbilimi ve Arap dili grameri ile ilgili farklılıklardır. Kur'an'ın resmî hattına uygunluğu göz önünde bulundurulduğunda, gramerle alakalı olan her farklılığın, dilsel açıdan temellendirilmesi de mümkündür. Bu sebeptendir ki kıraatlar, ilk dönemlerden itibaren dilbilimsel tefsirlerde Arap dili açısından bir zemine oturtulmaya çalışılmış, bu sayede kıraat ilminin Arap dili zemininde temellendirmesi de mümkün olmuştur. Başka bir ifadeyle de kıraattaki her bir farklılığın temelinde Arap dilbiliminin usul ve kaideleri bulunmaktadır. Ayrıca kıraat, tefsircilerin olduğu kadar dalcilerin de dikkatini çekmiş ve eserlerinde kıraat değerlendirmelerine çokça yer vermişlerdir. Dalcilerin kural koyma veyahut kuralı temellendirme noktasında kıraata başvurdukları da bilinmektedir. Aynı zamanda kelime formunda meydana gelen değişiklikler, buna bağlı olarak ortaya çıkan i'rabî farklılıklar da, kıraatta ve onun okunuşunda bir takım değişiklikler meydana getirmiş, bu durum tefsir açısından anlam zenginliği ortaya çıkarmıştır. Arap dilini diğer dillerden ayıran birçok özellik olmakla beraber bunlardan biri de, onun sahip olduğu i'rab sistemidir. Bu sistemin en temel özelliği ise, sözcüklerde aslî harflere müdahalede bulunmadan kelimenin yapısına göre hareke yerine geçebilecek sembolik harfler getirilerek metin üzerinde anlam değişimi oluşturmaktır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, Arap dilinin anlam değiştiren bu şekilsel niteliğini barındırmakla, dilsel sistemin içinde olduğunu göstermektedir. Dil âlimlerine göre, kıraat konusunda yalnızca meşhur olan ve güvenilir kıraat âlimlerinden gelen sahih kıraat rivâyetlerine itibar edilir. Çalışmada, rivayet kaynaklı olan ve i'rab açısından tahlil edilebilen kıraat farklılıkları, örnek âyetler üzerinden incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Tefsir, İ'rab, Dilbilim, Gramer.

THE RELATIONSHIP BETWEEN RECITATION AND LINGUISTICS AND THE EFFECT OF ARABIC DIFFERENCES ON RECITATION

Abstract

Differences in recitation are basically divided into two categories. These are *usul* and *sahih* differences, which are related to the phonetics of the Arabic language and are related to linguistics and Arabic grammar. When the conformity with the official line of the Quran is taken into consideration, it is also possible to base every difference related to grammar on linguistics. For this reason, since the early periods, attempts have been made to base recitations on a basis in terms of the Arabic language in linguistic commentaries, and thus it has been possible to base the science of recitation on the basis of the Arabic language. In other words, the basis of every difference in recitation is the *usul* and rules of Arabic linguistics. In addition, recitation has attracted the attention of linguists as well as commentators, and they have given much space to recitation evaluations in their works. It is also known that linguists have resorted to recitation when establishing rules or establishing rules. At the same time, the changes in word form and the resulting *i'rab* differences have also brought about some changes in the recitation and its reading, and this has created a richness of meaning in terms of interpretation. In addition, although there are many features that distinguish the Arabic language from other languages, one of them is its *i'rab* system. The most basic feature of this system is to create a change in meaning in the text by introducing symbolic letters that can replace the vowel points according to the structure of the word without intervening in the original letters in the words. Therefore, the Holy Quran shows that it is within the linguistic system by containing this formal feature of the Arabic language that changes meaning. According to linguists, only authentic recitation narrations from famous and reliable recitation scholars are taken into account in terms of recitation. In this study, the recitation differences that are based on narration and can be analyzed in terms of *i'rab* will be examined through sample verses.

Key words: *Recitation, Tafsir, I'rab, Linguistics, Grammar.*

Atıf / Cite as: Çardak, Fatih. "Kıraat - Dilbilim ilişkisi ve i'rabî Farklılıkların Kıraat Üzerindeki Etkisi". *Apjir* 9/2 (Ağustos 2025), 413-429.

Giriş

Kıraat bilimi ile Arap dilbilimi ile arasında delil ve kaynak bakımından sıkı bir ilişki vardır. Çünkü her iki bilim, kaidelerini temellendirilmek için birbirini referans olarak kullanır. Nitekim kıraatın *sahih* olması için aranan şartlarından biri de Arap dil kurallarına uygun olmasıdır. İlk dönemdeki yazı ve lehçe durumu, Kur'ân dilinin Arapça olması ve farklı okuyuşların ortaya çıkışı gibi sebepler, iki ilim arasındaki bağı ve münasebeti de kuvvetlendirmektedir. Kıraat âlimleri farklı kıraat vecihlerini açıklarken dilbilimsel hüccetlere başvurmuşlar, müfessirler de, tefsir ilminde kıraat ve gramer ilimlerinden aynı anda istifade etmeye çalışmışlardır. Kıraat ilmiyle birlikte dilbilimin dalları olan Sarf ve nahiv gibi ilimler, *sahih* okuyuşların ve anlamların ortaya çıkması, aynı zamanda ilahi vahyin korunması noktasında önemli rol oynamışlardır. Bu çerçevede, doğru anlamların ortaya çıkması ve okuyuşların temellendirilmesi amacıyla dilbilim alanında i'râbü'l-Kur'ân ve me'âni'l-Kur'ân konulu eserler te'lif edilmiştir.¹

¹ Aydın Kudat, "Kur'ân Kırâatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine", *Araştırma Makalesi, International Balkan University*, 15 (Mart, 2020), 65,66.

Arap dil kurallarına göre ortaya çıkan okumalar ise iki kısma ayrılır. Bunlar usul veya ferş yönünden meydana gelen farklılıklardır ki, usul yönünden ortaya çıkan kıraat farklılıkları, kıraat imamlarının her birinin kendisine ait olan ve genelde Kur'ân kıraatında takip ettikleri kurallardır. Yani farklı kıraatlardan her birinin, kıraat imamları tarafından Kur'ân'da geçtiği her yerde bir usule ve aynı kaideye göre okunmasıdır. Bu tür farklılığın genellikle tefsire herhangi bir etkisi de yoktur.² Ferşî farklılıklar olarak adlandırılan kıraatlar ise âyetlerin anlamını etkileyen niteliğe sahiptir. Yedi harften kaynaklı okumalardan oluşan ferşî farklılıkların nakli, bizzat Hz. Peygamber tarafından olmuştur.³ Kelimenin yapısında meydana gelen değişiklikleri içeren ferşî farklılıklar, sözelimi bir fiilin mâzi, muzâri ve emir kipiyle okunması, kelimelerin takdim-te'hiri ve i'rab vecihlerindeki değişiklikler gibi ortaya çıkan kıraat vecihleridir. Ferşî farklılıklardan bazıları âyetlerin anlamına etki etmekle birlikte ferşî her farklılık, âyette anlam değişikliğine sebep olmaz. Şöyle ki, gramere dayalı yani nahiv yönüyle ilgili ihtilaflar, âyetlerin anlamına etki etmektedir. Bu tür ihtilaflar, harflerde, fiil ve isimlerde olmakla birlikte, fiillerin malum ve mechul olarak okunmasına veya fiillerin farklı bir yapıya dönüşmesine, dolayısıyla cümlede anlam değişikliği olmasına neden olmaktadır.⁴ İbn Âşûr'e göre de kıraatta iki hal vardır. Birinci kısım, imâle, tahkîk, tahfîf, teshîl, hems, cehr gibi sese dayalı farklılıklar, harekede değişiklik, medlerin farklı elif miktarı uzatılması gibi usul farklılıklarıdır. İkinci kısım ise, kurrânın kelimelerde okuduğu değişik vecihler olup, bu da ferşî farklılıklardır.⁵ Bu olgulardan hareketle, kıraat literatüründe farklılıklar, temelde usûlî ve ferşî olarak ayrıma tabi tutulmuşlardır.⁶

1. Kıraat-Dilbilim İlişkisi

Kıraatlar, Kur'ân metninin lafzıyla ilgilidir. Bu yönüyle de kıraatlar ile Arap dili arasında bağlantı kurmak da mümkündür. Kıraatların, dilbilimi, özellikle de gramer konuları ile ilişkisi olup, kelimelerde meydana gelen son harfin harekesindeki değişiklik yani i'rabla ilgili konular, kelimelerin müzekker veya müennes okunması, kelimelerin yapısını oluşturan harflere ait farklılıklar, fiillerin değişik vezinlerde gelmesi, isimlerin tekil veya çoğul olarak okunması gibi sarfî ve nahvî konular, kıraat ilminin ilgi ve odak alanına giren hususlardır. Ancak çoğu kıraat farklılığının oluşmasının arka planında yatan sebep ise, Arap dilinde ve lehçelerinin kendi arasındaki farklılıklardır.⁷ Ayrıca Arap dili, sahip olduğu özellikler sebebiyle zengin bir anlatım gücüne sahiptir. Arap dilinin yapısındaki genişlik ve incelik sebebiyle bir lafzın birden fazla anlama gelmesi de mümkündür. Bu

² Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım* (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 57.

³ Ebû Ömer b. Ömer ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî kırâ'etü'n-Nebî* (Medine, Mektebetü'd-Dar, 1988), 71.

⁴ Hacı Önen "Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansımaları": *Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Meâlleri Örneği* 54 (2017), 156.

⁵ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, Muhammed, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye, 1984), 1/55.

⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, 1/51-55.

⁷ Mustafa Altundağ, "Sahih Kıraatlerin Arap Lehçeleriyle ilişkisi Üzerine", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2001), 23.

genişlik, gerek kıraat gerek sahip olduğu diğer özellikler sebebiyle, Kur'ân-ı Kerîm'e de yansımış ve dil zenginliği kendini göstermiştir.⁸

2. Nahiv ve Gramer Bakımından Ortaya Çıkan Kıraat Farklılıkları

Kıraat ilminin, nahiv ilminin doğuşu ve gelişmesinde önemli bir yeri olmuştur. Şöyle ki, Kur'ân tilâvetinde meydana gelen lahn/hata olgusunu ortadan kaldırmak veya aza indirmek isteyen nahivciler, Kur'ân ve kıraat ilminden yararlanarak sarf ve nahiv ilminin kurallarını tespit etmeye çalışmışlar, bununla birlikte kıraatların Arap diliyle uyumluluğunu araştırmaya yönelmişlerdir. Dilci âlimlerin bu gayreti, ilk olarak sahih kıraatların dayandığı kriterleri tespit etme noktasında önemli bir adım olurken, daha sonra kıraatların dil kurallarına uygunluğu açısından bir faaliyet haline gelmiştir.⁹

Gramer açısından meydana gelen farklılıkların oluşumu da harf, fiil ve isimlerde farklılık göstermektedir. Örneğin, bir fiilin hareketi, kendisinden önce gelen edâta göre değişiklik gösterebilir. İbrahim sûresi 46. âyette geçen *لَتَرْوُلَ مِنْهُ الْجِبَالُ* ibaresindeki *لَتَرْوُلَ* kelimesi hem ref hem de nasb olarak okunmuştur.¹⁰ Ref okunduğunda *ل* edatı, haberi te'kîd için gelmiş olur ve fiilin sonu aslı gibi ref kalır.¹¹ Nasb olarak okunduğunda ise *ل* harfi ret ve inkar anlamı taşır.¹²

İsimde meydana gelen kıraat farklılığına örnek olarak bir lafzın fiil ya da isim olarak okunabilmesi gösterilebilir. Hûd sûresi 46. âyette geçen *إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ* ibaresindeki *عَمَلٌ* kelimesini Kisâî ve Ya'kub "م" harfini esreli, "ل" harfini ise fethalı olarak amile şeklinde mâzi fiil kalıbında okumuşlar, sonrasında gelen "غير" kelimesini de mef'ul vezninde ve sonu fethalı olacak şekilde *غَيْرٌ* gayru olarak okumuşlardır. Bu kıraata göre "o salih olmayan, şirk ve yalanlama gibi ameller işledi." şeklinde bir anlam ortaya çıkar. Diğer kıraat âlimleri ise *عَمَلٌ* kelimesinde "م" harfini fethalı, "ل" harfini dammeli ve tenvinli olacak şekilde, "غير" kelimesini de ref ederek *عَمَلٌ غَيْرٌ* *amelün gayru* biçiminde

⁸ Muhammed Fadıl es-Sâmerrâî, "Şuherun min ittisa'i delâleti'l-elfâz ve't-terâkîb fi tefsîri'l-Keşşâf", *Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Dergisi* 42 (1428), 346.

⁹ İsmail Durmuş, *Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kıraatlar*, "Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV" (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 448,449.

¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitabü's-Seb'a fi'l-kıraat*. thk. Şevki Dayf (Kahire: Daru'l-Meaarif, 1972), 363.

¹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib *el-Keşf an vücûhi'l-kirâati's-seb'i ve ilelihâ ve hiceciâ*, thk. Muhiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984). 2/27.

¹² Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, thk. Hatice Boynukalın - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 7/523.

okumuşlardır. Bu kiraata göre anlam "Yüce Allah, Hz. Nûh'a 'Senin onun (oğlunun) kurtulması için yaptığın dua uygun değildir' dedi" şeklinde olur.¹³

Harfteki hareke farklılığı da harfin değişimine sebep olup, sonrasında anlam değişikliği oluşturabilir. Örneğin ن أ "en-i masdariyye"nin ن إ "in-i şartiyye" olarak okunması gibi. Arap dilinde masdariyye olan harf, kendinden sonra gelen fiili de mastara çeviri ve i'rabına etki ederek kelimenin sonunu nasb eder. Şartiyye olan harfte ise, harfin kendisinden sonra birincisi şart, ikincisi cevap fiili olan iki fiil gelir.¹⁴ Bu okuyuşa örnek olarak Zuhurf sûresi 5. âyeti olan أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ibaresindeki أَنْ كُنتُمْ en küntüm lafzı gösterilebilir. Masdariyye olarak geldiğinde "Siz kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur'ân ile uyarmaktan vaz mı geçelim?" anlamına gelir. Mâtûrîdî, إِنْ كُنتُمْ in küntüm biçiminde şartiyye olarak okunduğunda, âyetin "Siz ne kadar müsrif ve müşrik olsanız da Kur'ân'ı indirmekten vazgeçmeyiz" anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁵

3. Sahih Sened Karşısında Arap Gramerinin Durumu

Kur'ân âyetlerinin okunuşu konusunda kiraat âlimleri için en önemli husus, bir kiraatın nakil ve rivâyet açısından sahih olması ve sağlam bir senedle ulaşılmış olmasıdır. Daha sonra ise Arap gramerine ve dil kurallarına uygunluğudur. Ancak bir kiraatın sahih senedle geldiği kesin olarak biliniyorsa, yaygın kullanıma veya dil kaidelerine uymasa bile, o kiraat kabul edilir, inkâr yoluna gidilmez. Çünkü kiraatlar, Hz. Peygamber tarafından okunduğu ve O'nun okuması ile ortaya çıktığı için, tâbi olunması gereken sünnet olarak kabul edilmiştir.¹⁶ Dilbilim tefsirlerde de, sahih yolla gelen kiraatların uyulması gereken bir sünnet olduğu konusunda düşünce hâkim olmuştur.¹⁷ Bu sebeple, bir kiraat sahih senedle nakledilmiş ise, Arap gramerine ve dil kurallarına uymasa bile sahihliği kabul görmüştür.¹⁸ Ayrıca tefsirde rey veya yorum mümkün olurken, kiraat ilmi yoruma kapalı olduğundan bunda rey ve ictihadın uygulanması da mümkün değildir.¹⁹

¹³ Ebû Muhammed el-Huseyn el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Halid Abdurrahman el-Akk (Beyrut: Daru'l-Marife, 1992), 4/180; Ahmed b. Muhammed Abdu'l-Ganî ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kıraati'l-erba'ate aşer* (İstanbul: Asitâne Kitabevi, ts.), 306.

¹⁴ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Dağıtım Yayınları, 1987), 32-36.

¹⁵ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mürteza Bedir - Bekir Topaloğlu, 13: 223.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muahmed b. Muhammed b. Ali. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabba' (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1971), 1/10-11; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bülâgü'n-nihâye*, thk. eş-Şâhid el-Buşeyhî, vd. (Şarika: Mecmûatü Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Câmiatü's-Şârîka, 2008), 1/913.

¹⁷ İbn Mucâhid, *Kitabü's-Seb'a fi'l-kıraat*, 49-52.

¹⁸ Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 49.

¹⁹ Ali Temel, "Erken Dönem Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâat Anlayışı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/2 (2015), 82-84

Sahih kıraat rivayetlerine tâbi olmayı önemli şartlardan gören dil âlimi Zeccâc da (öl. 311/923), bu konuyu ön planda tutmuş, kıraat konusunda, kıraat âlimlerinden gelen sahih rivâyetlere itibar edilmesini, güvenilirlik açısından önemli görmüştür. Örneğin Fâtîha sûresinde “el-hamde lillâhi” veya “el-hamdi lillâhi” şeklinde farklı hareketlerle nakledilen rivayetler olmasına rağmen Zeccâc, bu okuyuşların Arap kelimada caiz olduğunu, meşhur kıraat imamlarından gelen sahih rivâyetlere dayanmadığını söyleyerek Kur’ân kıraatında kullanımını doğru görmediğini ifade etmiştir.²⁰ Kıraatlar hususunda sahih rivâyete önem veren diğer bir dil âlimi Nehhâs da (öl. 338/950), Arap kelimada kullanımı yaygın olsa dahi kıraatta rivâyet ve sünnete tabi olmak gerektiğini, bunun önemli şartlardan olduğunu vurgulamıştır.²¹

4. Kelime Formu ve İ’rabdaki Farklılıkların Kıraata Etkisi

Her dilin kendi içinde sahip olduğu birtakım özellikleri vardır. Dillerin köklerinde ve yapılarındaki değişikliklerden ötürü anlam farklılaşması da meydana gelmektedir. Bu durum Arap dilinde kendini daha çok göstermektedir. Arap dilindeki bir kelimenin kökü üzerinde yapılan nüans müdahale ile farklı kalıplar ortaya çıkmakta olup, bu sayede nitelik ve nicelik açısından farklı isim formları meydana gelmektedir. Bu değişimlerde fiiller ma’lûm ve meçhul gibi farklı kalıplarda gelip, bu yapıda değişik manalar elde edilmektedir. İsimlerdeki değişimde ise, anlam farklılığına sebep olacak şekilde, müfret, tesniye ve cemi gibi farklı kalıplar ile müzekkerlik ve müenneslik durumları oluşmaktadır. Kısacası kelime formundaki ma’lûm ve meçhûl sığaları dâhil kalıpsal farklılık, kelimenin anlam çerçevesini değiştirmektedir. Söz konusu kıraat farklılıklarını bu çerçevede değerlendirmek ve yorumlamak mümkündür. Örneğin Mushaf’ta sülâsî veya mezîd olarak yer alan herhangi bir fiilin, bir kıraatta farklı bir kalıpta okunarak âyetin anlamında da değişiklik meydana getirdiği görülmektedir.²² Bu konunun, i’rab ve kıraat ekseninde örnekleriyle gösterilmesi, iki ilim arasındaki ilişkiyi görmek açısından yerinde olacaktır. Bu sebeple ilk olarak i’raba açıklık getirip, kelime formunda ortaya çıkan farklılığın ve anlam üzerindeki etkisinin görülmesi de mümkün hale gelecektir.

Luğatte “açıklamak ve ifade etmek” anlamlarına gelen i’rab,²³ başında bulunan âmil sebebiyle kelime sonlarında lafzî veya takdiri olarak meydana gelen değişimi konu edinen ilme ad olmuştur.²⁴ İ’râbu’l-Kur’ân ise, nahiv ilmi içerisinde doğup daha sonra müstakil bir ilim halini almış, Kur’ân’ı gramer kurallarına göre inceleyen bir ilim dalı olmuştur.

²⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2005), 51-56.

²¹ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl İbnü’n-Nehhâs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dâru’l-Kütüb el-İlmiyye, 2004), 148-149.

²² Mehmet Zülfi Cennet – Abdullah Bedeva, “Kıraat Farklılıklarının Dilbilimsel İmkân Zeminine Dair Bir İnceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 25 Sayı: 87 (Yaz 2021), 370.

²³ Ebu’l-Fazl Muhammed İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Darul-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 75-85.

²⁴ Durmuş Ali Kayapınar, “Kur’an-ı Kerim’in Gramerine Giriş”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Konya, 1990), 338.

Arap dilinde de ilk lahn-hata, i'rabda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Arap dilinde öğrenilmesi gereken en önemli unsur ise i'rab olarak görülmüştür.²⁵ Bu durum, Kur'ân'da kelime sonlarının harekelenerek nahiv ilminin temellerinin atılmasını gerekli kılmış, bu sayede okumadaki hatadan kaçınılması hedeflenmiştir. Bazı kaynaklarda rivayet edilen “Kur'ân'ı i'rab ediniz ve garib lafızlarını araştırınız.”²⁶ hadisinden yola çıkarak i'rabın, ilk zamanlarda garib kelimelerin araştırılıp öğrenilmesi veyahut Kur'ân'ın kelime kelime açıklanması ve anlayarak okunması şeklinde anlamı olsa da, sonrasında i'raba lügat âlimleri tarafından belli bir kaide çerçevesinde harflerin harekelenmesi gibi farklı bir terim anlamı yüklenmiştir.²⁷

i'rabdan kaynaklı ortaya çıkan, bazen harf ve harekenin değişimi, bazen de âyet içinde veya âyetler arasındaki atıf, sıfat, bedel gibi sebeplerle ortaya çıkan farklılıkları ve kıraata etkisi olan yönünü örnekler halinde zikredebiliriz.

4.1. Harekeden Kaynaklı İ'rabî Farklılıklar

İlk dönemlerde Kur'ân-ı Kerim'in harekesiz ve noktasız oluşundan kaynaklı, ayrıca yedi harfe de bağlı olarak farklı vecih ve okuyuşlar ortaya çıkmıştır. Bu okuyuşların sağlam bir zemine oturması ve sahih okuyuşların belirlenmesi için kıraat imamlarının büyük gayretleri olmuştur. Bu çalışmalardan hareketle, kıraat imamlarının bir kelimeyi farklı hareketlerle okumasıyla farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkmıştır. Harekede yapılan birtakım i'rabî değişiklikler, bazı kurrânın nasb ederek okuduğu bir kelimeyi, diğer kurrânın ref ederek okuması veyahut fail sigasında olan bir kelimenin meful olarak gelmesi gibi farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, kıraat imamlarından İbn Kesîr ²⁸ âyetindeki “Âdem” lafzını mim'i nasbederek ve “kelimât” lafzını da ref' ederek ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴

“akrabalar” anlamında olan الْأَرْحَامُ kelimesidir. Bu kelime kıraat imamlarının çoğu tarafından son harfin harekesi fethalı olarak el-erhâme şeklinde okunmuştur. Nasb okunduğunda lafız اتَّقُوا الْأَرْحَامَ takdirinde olur ki lafız, “Akrabalardan (Akraba bağlarını koparmaktan) sakının” anlamında olur. Bu durumda الْأَرْحَامُ lafzı, meful olarak gelir ve Allah lafzı üzerine atfedilmiş olur. Aynı kelimeyi Hamza ise sonunu kesre ile الْأَرْحَامُ el-erhâmi şeklinde okumuştur. Bu durumda lafız, رَبِّ الْأَرْحَامِ takdirinde olur ve âyet “kendisi veya akrabalarının rabbi ile” anlamında olur.³² Ancak Mekkî b. Ebî Talib, أَرْحَامُ kelimesinin, önündeki بِه ibaresine atfedilerek cer okunmasını doğru görmemiş, Basra’lı nahivciler tarafından bu atfın kabih görüldüğünü söylemiştir.³³ İbn Abbâs, âyetin واتَّقُوا اللَّهَ and اتَّقُوا الْأَرْحَامَ takdirinde olduğu söylemiştir. Bu ibareye göre “akrabalar hakkında Allah’tan korkun” şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır.³⁴

4.2. Harfin Değişiminden Kaynaklı İ'râbî Farklılıklar

Arap dil kurallarına göre her harfin ifade ettiği ve kelimeye kattığı bir anlam vardır. Kıraat imamları tarafından okunan ve harflerde yapılan değişiklik, içinde bulunduğu kelime ve yahut kelimenin bulunduğu âyette anlam değişikliğine sebebiyet vermektedir. Örneğin تَعْتَدُوا أَنْ تَصُدُّوكُمُ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَصُدُّوكُمُ âyetindeki تَصُدُّوكُمُ ibaresinde bulunan أَنْ en lafzı fetha ile okunduğu takdirde mastar olup, âyet “Mescid-i Haram’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. (günaha sokmasın)” anlamında olur. Fetha okuyanlar delil olarak, âyetin Hudeybiye’deki müşriklerin, müminlerin Mekke’ye girişlerine izin vermemesini ve onları engellemesini konu edinmesini göstermişlerdir. Bu halde âyet “Size Hudeybiye’de engel koydular diye Mekke’nin fethedilmesi ile siz de onlara buğz edip engel koymayın” anlamına gelir. Bu harf, İbn Kesîr ve Ebû Amr kıraatlarında hemzenin esresi ile ve şartıyye olarak اِنْ صَدَّوْكُمْ in saddûküm şeklinde okunmuştur. İbn Mes’ûd kıraatında bu ibare اِنْ يَصُدُّوْكُمْ in yasuddûküm olarak geçmektedir. Mekkî b. Ebî Talib, anlam açısından kesre okunması gerektiğini ve harfin اِنْ اِذْ in takdirinde olup “men ederse, engellerse” anlamlarına geleceğini söylemiştir. Harfin kesre okunması, Mekke’nin fethinden sonraki zamanlara işaret eder ki, önceki âyette geçen يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ âyetinde de, Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağılı kurbanlıklara

³² Mekkî, *el-Hidâye*, 2/1211.

³³ Mekkî, *el-Keşf*, 1/376.

³⁴ Mekkî, *el-Hidâye*, 2/1214; Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib el-Mekkî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Hatim Salih ed-Dâmin (Bağdat: Külliyyetü'l-Adab, 1987) 187.

³⁵ el-Mâide 5/2.

saygısızlıktan müminleri meneden ifadeler vardır. Eğer men etme işi fetih zamanı olsaydı âyette sayılanlarla birlikte müşrikler de zikredilirdi.³⁶ Harfin değişimine başka bir örnek ³⁷ *فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي* âyetinde geçen *مِنْ تَحْتِهَا* ibaresindeki *مِنْ* harfidir. Bu harf, kıraat imamlarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir tarafından fetha ile okunmuştur. Bu takdirde *مِنْ* men “kim” anlamına gelir. Sonrasında gelen *تَحْتِهَا* kelimesinde ise “ت” harfinin fethası ile zarf yapılarak okunmuş ve ibare *مِنْ تَحْتِهَا* şeklinde gelmiştir.³⁸ *مِنْ تَحْتِهَا* men tehtehâ şeklinde okunduğunda “altta olan kişi ona nida etti” anlamı olur. Altta olan kişi ile İsa (a.s) kastedilmiştir. Ancak ibareyi âyette geçtiği gibi “م” ve “ت” harflerinin kesresi ile *تَحْتِهَا مِنْ* okuyanlar için *مِنْ* min harf-i cer olur. Bu kıraata göre İbn Abbâs ve Dahhâk “Alttan Cebrâîl ona nidâ etti” anlamı vermişlerdir. Ebû Ubeyd, fetha okunduğunda yalnız İsa’nın (a.s) kastedileceğini, kesre okunduğunda ise hem Cebrâîl’e (a.s), hem İsa’ya (a.s) şamil olacağını söylemiştir.³⁹

4.3. Sıfat ile İlgili İ'râbî Farklılıklar

Sıfat, mevsufunu niteleyen bir yapıya sahip olup isim tamlaması olarak ifade edilir. Sıfat olan kelime, hem mevsufunu mana açısından tamamlar hem de onun harekesini alır. Örneğin *لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ* ⁴⁰ *وَأَنْفُسِهِمْ* âyetindeki *غَيْرَ* lafzı nasb okunduğunda *إِلَّا* anlamında istisna edatı olur. Ayrıca hâl olarak nasb okunması da caiz görülmüştür. Lafız ref olarak *غَيْرُ* ğayru şeklinde okunursa fail olarak gelen *الْقَاعِدُونَ* lafzını açıklayan bir sıfat olmuş olur. Lafzı *غَيْرُ* ğayri şeklinde kesreli olarak okuyup *مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* ibaresinden sıfat yapanlar da olmuştur.⁴¹ En ⁴² *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرْزُ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ* ‘am sûresindeki *أَرْزُ* lafzı da bu kısımda gösterilecek başka bir örnektir. Âzer’in, İbrahim’in (a.s) babası olduğu söylenmiştir. *أَرْزُ* Âzer lafzı *لِأَبِيهِ* için sıfat olup onun harekesi almış ve mahallen mecrurdur. Dil âlimi Zeccâc, Âzer lafzının sıfat olduğunu ve bu lafzın “hatalı” anlamında olup cümlemin *لِأَبِيهِ الْمَخْطُئِ* takdirinde olduğunu söylemiştir. Dahhâk için bu lafız “yaşlı” anlamına gelmektedir. *أَرْزُ* Âzer lafzı çoğu kıraat imamı tarafından nasb okunurken, Hasan Basrî ve Ya’kub gibi isimler ref ederek *أَرَزُ* Âzeru

³⁶ Mekkî, *el-Hidâye*, 3/1563.

³⁷ Meryem 19/24.

³⁸ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 88.

³⁹ Mekkî, *el-Hidâye*, 7/4523.

⁴⁰ en-Nisâ 4/95.

⁴¹ Mekkî, *el-Hidâye*, 2/1435.

⁴² el-En’âm 5/74.

şeklinde okumuştur. Ref geldiğinde يا أَزُّ يا takdirinde olup “Yâ Âzer” şeklinde nida anlamı vardır.⁴³

4.4. İbdâl ile İlgili İ'râbî Farklılıklar

İbdâl, kelime olarak “bir şeyin yerine başkasını getirmek, dönüştürmek, bir şeyi başka bir şeye çevirmek” anlamlarına gelir. Terim olarak ise, “takdim ve te’hır, bir harfin başka bir harfle veya bir hareketin başka bir harekeyle yer değiştirmesi” gibi anlamlara gelir.⁴⁴ Başka bir ifadeyle, telaffuz esnasında kolaylık olması amacıyla bir harfin yerine mahreç ve sıfat bakımından ona en yakın başka bir harf getirmek demektir.⁴⁵ Bu tür ibdalleri kıraat vecihlerinde de görmek mümkündür. Örneğin وَادُّ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ⁴⁶ âyetinde geçen آلِ âli lafzı, aslen أهله ehlühû olup çoğulu آلون âlûn olarak gelir. Aslına uygun olarak أهله şeklinde “he” ile okunduğunda, “küçültme” anlamında kullanılır. Kelimedeki “he” harfi hemzeye, hemze ise “elif” harfine ibdâl edilerek آلِ âli olmuştur.⁴⁷ آل kelimesi آل هِشَامِ وَآلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ gibi sadece meşhur isimlerde kullanılır.⁴⁸ Başka bir örnek olan وَمَا تَأْتِيَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحَرَنَّا بِهَا⁴⁹ âyetinde geçen مَهْمَا mehmâ lafzının aslı ise, Halil b. Ahmed’e göre birinci “mim” şart, ikinci “mim” ise te’kit için olacak şekilde ما ما dir. Lisana ağır gelmesinden dolayı birinci “mim”e bitişik olan elif, he’ye ibdâl edilmiş, مَهْ meh olmuştur. Bazı dilciler bu kelimenin aslının مَهْ olduğunu ve أَكْفُفْ ükfûf anlamına geldiğini, sonrasında gelen “mâ” harfinin ise şart olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰

4.5. Atıf ile İlgili İ'râbî Farklılıklar

Atıf harfleri, isim, fiil, kelime veya cümleleri birbirine ve aynı hükme bağlamak için kullanılır. Bu durumda atfedilen cümle veya kelime, atıf yapılan yere tabi olup onun harekesini alır.⁵¹ Bazı âyetlerde kıraat âlimlerinin atıftan yararlanarak harekelendirme yaptıkları ve buna göre âyete anlam yükledikleri görülmektedir. Örneğin هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ

⁴³ Mekkî, *el-Hidâye*, 3/2073-2075.

⁴⁴ Muhammed Abdulaziz ez-Zürkânî. *Menâhilü'l-irfan fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1990, 1/165; Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Han el-Kannevcî, *el-Beleğatü ilâ usûli'l-luğati*, thk. Sehhad Hamdan Ahmed es-Semrâî (Camiatü Tikrit, ts.), 36.

⁴⁵ Mehmet Ali Sarı, “İbdal” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/263-265.

⁴⁶ el-Bakara 2/49.

⁴⁷ Mekkî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, 93.

⁴⁸ Mekkî, *el-Hidâye*, 1/259.

⁴⁹ el-Â'râf 7/132.

⁵⁰ Mekkî, *el-Hidâye*, 4/2508.

⁵¹ Ebû Muhammed Cemalüddin İbn Hişam, *Şerhu katru'n-nedâ* (İstanbul: Arslan Yayınları, ts.), 297.

tarafından nasb edilmiştir.⁶⁷ Mübteda olarak i'rab bakımından ortaya çıkan farklılığa bir örnek de Â'raf sûresindeki *وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا* ve *قَالُوا مَعْذِرَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْقُتُونَ* âyetinde geçen *مَعْذِرَةٌ* lafzıdır. Âyette, “Allah’ın helak edeceği kimselere ne diye öğüt veriyorsunuz?” diyenlere, “Rabbimiz katında mazeretimiz olsun” şeklinde cevap verildiği anlatılmaktadır. Yani âyette, “Niçin kötülükten vazgeçirme görevinizi yapmadınız? azarlamasına muhatap olmamak için elimizde Allah’a karşı mazeretimiz olsun diye” cevap vermişlerdir.”⁶⁹ şeklinde bir anlam vardır. Âyette geçen *مَعْذِرَةٌ* lafzını, Âsım’ın râvisi Hafs nasb ederek okumuştur. Bu haliyle lafız, hem meful hem de mastar olup *اعتذاراً* takdirindedir.⁷⁰ Merfu okunduğunda ise bu lafız, *مَوْعِظَةً* takdirinde olur ki şu halde gizli mübtedanın haberi konumunda olur. Bu takdirde cümle, “emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker yapmak bizim üzerimize vaciptir.” anlamında olur. İmam Sîbeveyf, ref kıraatını tercih etmiş ve anlam açısından daha uygun görmüştür.⁷¹

4.8. İzafetle Ortaya Çıkan İ'râbî Farklılıklar

Bazen fiil cümleleri, hareke farklılığından kaynaklı olarak izâfet⁷² halini alırlar. Bu durumda bir fiil cümlesi, isim cümlesine dönüşebilmektedir. İzafet halini alan cümlede ise ikinci kelime, cer harekesiyle okunur. Örneğin, *وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ* ⁷³ âyetindeki *عَبَدَ الطَّاغُوتَ* ibaresi, fiil cümlesi iken hareke farklılığı sebebiyle isim cümlesi halini almaktadır. Şöyle ki, *عَبَدَ الطَّاغُوتَ* lafzı, Hamza dışındaki bütün kıraat imamları tarafından, “tağuta tapanlar” anlamında fiil cümlesi ve meful olarak okunmuştur. Hamza ise, bu cümleyi, “ب” harfinin dammesi, tağut lafzının kesresi ile ve izafetle *عَبَدَ الطَّاغُوتِ* abdet-dâğûti şeklinde okumuştur.⁷⁴

Sonuç

Kur’ân-ı Kerim Kureyş lehçesi ile nazil olmuş, okunuşunda kolaylık sağlanması amacıyla da Arapların kullandığı lehçelerden yedisine ruhsat verilmiştir. Ancak kıraatın ve farklı okuyuşların sıhhat şartları arasında Arap diline uygunluk şartı aranmıştır. Böyle bir şartın getirilmesi, kıraat ile Arap dilbilimi arasındaki bağı ve ilişkiyi açık bir şekilde göstermektedir. Hz. Peygambere dayanan ve rivayetle aktarılmış her kıraat, Kur’an

⁶⁷ Mekkî, *el-Hidâye*, 3/1993-1997.

⁶⁸ el-Â'râf 7/164.

⁶⁹ Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2018, 4/2311.

⁷⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 275.

⁷¹ Mekkî, *el-Hidâye*, 4/2606.

⁷² İzafet, iki ismin yan yana gelip anlam açısından birbirini tamamlaması anlamına gelir. İkinci isim, mecrur harekesini alır. İbn Hişam, *Şerhu katra'n-nedâ*, 253.

⁷³ el-Mâide 5/60.

⁷⁴ Mekkî, *el-Hidâye*, 3/1794.

tefsirinde de temel unsurlardan kabul edilerek Kur'an'ın anlamına zenginlik katmıştır. Müfessirlerin eserlerinde uyguladığı yöntemlere bakıldığında, bunlardan biri de kelime ve harfleri dilsel yönden ve i'rab açısından incelemeleri olmuştur. Müfessirler, Kur'an'da doğru anlamın ortaya çıkmasında ve farklı kıraatların tahlilinde dilbilimci âlimlere her sûrette atıfta bulunmuşlar ve i'rab kaidelerine müracaat ederek i'rabî açıklamalar yapmışlardır. Bu çerçevede bazı âlimler, müstakil eserler te'lif ederek, dilbilim ve kıraat arasındaki yakınlığı da göstermeye çalışmışlardır. Aynı zamanda müfessirlerin, i'rab ilminden istifade ederek Kur'an tefsir etmeleri, özellikle okuyuş farklılıklarını i'rab kaideleri ile temellendirmeye çalışmaları da, onların hatadan uzak bir kıraat ortaya çıkarma ve bu kıraatları sağlam temele oturtma çabasının bir sonucudur. Kıraat farklılıklarının büyük oranı fonetik yani usulî farklılıklardır ki bunun tefsire ve Kur'an'ın anlamına veya herhangi bir anlam değişikliğine etkisi olmamıştır. Gramer veya nahiv yönü ile bakıldığında ise ferşî farklılıklar ortaya çıkmaktadır ki, burada kıraat farklılıklarının dilsel zeminini oluşturan unsurların belirlenmesi gerekir. Bu unsurlar incelendiğinde, kelimelerin harekelenmesi ve noktalanması, kelimenin türü ve yapısal formu veyahut kelimenin sonunda değişiklik oluşturan i'rab başlıca sebeplerdir. Sahih senedle gelen ve kıraat için belirlenen şartlar göz önünde bulundurularak, bu okuyuşlardan kaynaklı oluşan kıraat vecihlerini dilsel açıdan bir zemine oturtmak, dolayısıyla kıraat ve dilbilim arasındaki münasebeti ortaya koyarak bir yorum getirmek de mümkün hale gelmiştir. Dilin kıraat için önemli bir yardımcı unsur olduğu tespit edilmekte, ancak rivayet olgusunun göz ardı edildiği bir ortamda dilsel boyut açısından temellendirilmesi de doğru görülmemektedir. Ayrıca âyetlerin resm-i hattında değişim olmadan bazı kelimelerde i' rab açısından farklılık oluştuğu görülmektedir. Kıraat sistemi çerçevesinde değerlendirildiğinde bu anlamdaki farklılığın tek sebebinin dil olduğunu söylemek de doğru değildir. Çünkü kıraatlarda, Arapça dil kuralları ve kaideleri önemli yer teşkil etmekle birlikte her bir kıraatın Hz. Peygamber'den sahih bir senedle nakledilmiş olması, kıraatın şartlarından, hatta en önemlisi kabul edilmektedir. Ayrıca kıraat âlimleri için Kur'an âyetlerinin rivâyet ve nakil açısından sağlam bir senedle gelmesi ve sahih olması kıraat ilminin en önemli hususlarından. Sağlam senedden sonra, bir kıraatın Arap gramerine ve dil kurallarına uygunluğu dikkate alınır. Bir kıraatın sahih senedle geldiği konusunda kesin bilgi varsa, dil kaidelerine ve yaygın kullanıma uymadığı gerekçesiyle o kıraatı inkâr yolu tercih edilmez. Çünkü kıraatlar, bizzat Hz. Peygamber tarafından okunarak ortaya çıktığı için, uyulması gereken bir sünnet olarak kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Arap dil kurallarına uymasa da Hz. Peygamberden gelen rivayetin daha sahih olduğu ve bununla amel edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Kıraat imamlarının bu noktada, gerek rivayetleri kullanarak gerekse Arap dilinden yararlanarak harf, hareke ve kelimelerin formundaki farklılığı ortaya koyarak, hem okunuşta hem aklamda zenginlik oluşturan vecihleri ortaya koydukları görülmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is

declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Fatih Çardak

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Dağıtım Yayınları, 1987.
- Altundağ, Mustafa. “Sahih Kıraatlerin Arap Lehçeleriyle ilişkisi Üzerine”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2001), 23-48.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn. *Meâlimü't-tenzil*. thk. Halid Abdurrahman el-Akk. Beyrut: Daru'l-Marife, 1992.
- Birişik, Abdulhamid. “İ'rabü'l-Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000. 22/376-379.
- Cennet, Mehmet Zülfi – Bedeva, Abdullah. Kıraat Farklılıklarının Dilbilimsel İmkân Zeminine Dair Bir İnceleme, *Ekev Akademi Dergisi* 25/87 (2021), 363-386.
- Cezerî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali. *en-Neşr fi'l- kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba'. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed Abdu'l-Ganî. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kıraati'l-erba'ate aşer*. İstanbul: Asitâne Kitabevi, ts.
- Dûrî, Ebû Ömer b. Ömer. *Cüz'ün fihî kırâ'etü'n-Nebî*. Medine: Mektebetü'd-Dar, 1988.
- Durmuş, İsmail. *Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kıraatlar*. “Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV”. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye, 1984.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed. *el-Hucce fi'l-kıraati's-seb'a*. thk. Cemaleddin Muhammed Şeref. Mısır-Tanta: Daru's-Sahâbe, 2010.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemalüddin. *Şerhu katru'n-nedâ*. İstanbul: Arslan Yayınları, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Darul-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs. *Kitabü's-Seb'a fi'l-kıraat*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Daru'l-Mearif, 1972.
- Kannevcî, Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Han. *el-Beleğatü ilâ usûli'l-luğati*. thk. Sehhad Hamdan Ahmed es-Semrâî. Camiatü Tikrit, ts.
- Kayapınar, Durmuş Ali. “Kur'an-ı Kerim'in Gramerine Giriş”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1990), 331-371.
- Kudat, Aydın. “Kur'an Kırâatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine”, *Araştırma Makalesi, International Balkan University* 15 (Mart 2020), 63-75.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'an*. thk: Ahmed el-Berdunî - İbrahim Atfeş. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1964.
- Mâturîdî. Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, thk. Hatice Boynukalın - Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *el-Keşf an vücûhi'l-kırâati's-Seb' ve ilelihâ ve hiccehâ*. thk. Muhiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2 cilt, 1984.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *Müşkilü i'rabi'l-Kur'an*. thk. Hatim Salih ed-Dâmin. Bağdat: Külliyyetü'l-Adab, 1987.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ bulâğî'n-nihaye*. thk. eş-Şâhid el-Buşeyhî. Şarika: Camiatü's-Şarika, 2008.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *İ'râbu'l-Kur'an*. nşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 2004.
- Önen, Hacı. “Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıması”: *Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Meâlleri Örneği* 54 (2017).
- Pâluvî, Abdulfettah. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Hilal Yayınları, ts.
- Sarı Mehmet Ali. “İbdal” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999. 19/263-265.
- Sâmerrâî, Muhammed Fadıl. “Şuverun min ittisa'i delâleti'l-elfâz ve't-terâkib fi tefsiri'l-Keşşâf”, *Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Dergisi* 42 (1428).

KIRAAT - DİLBİLİM İLİŞKİSİ VE İ'RABÎ FARKLILIKLARIN KIRAAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

- Temel, Ali. “Erken Dönem Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâat Anlayışı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/2 (2015), 81-120.
- Ünal, Mehmet. *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2018.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhû*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2005.
- Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Endelûsî. *Tabakâtu’n-nahviyyin ve’l-luğaviyyin*. Kahire: ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdulaziz. *Menâhilü’l-irfan fî ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1990.